

SIGILII ȘI INSCRIȚII DIN DOBROGEA (SEC. VI—VII E.N.)

de ALEXANDRU BARNEA

Citeva sigilii bizantine din plumb din colecția Cabinetului numismatic al Academiei R. S. România, transferată în anii din urmă la Muzeul de istorie al R. S. România¹, ne prilejuiesc în cele ce urmează un comentariu de sfragistică și epigrafie cu implicații deosebite pentru istoria Dobrogei, la limita dintre căderea limesului și intrarea ei în evul mediu timpuriu.

Sigiliile asupra cărora ne vom opri în cele ce urmează provin din colecția lui Mihail C. Sutz (1841—1933), iar locul lor exact de descoperire rămâne incert; totuși, potrivit relatărilor citorva specialiști, originea lor dobrogeană este mai mult decît sigură, pentru cele mai multe dintre ele existînd chiar certitudinea provenienței constănțene. Astfel, H. Metaxa, publicînd mai multe „plumburi de marcă”, amintea că numeroase astfel de piese „au fost găsite în săpăturile întreprinse în port, prin anii 1898—1899, sub direcțiunea lui Gr. C. Tocilescu”². În afara acelor lucrări și a celor ulterioare de lărgire a portului Constanța, colecțiile de astfel de piese mărunte — și este cazul colecției Sutz — s-au format și prin recoltarea de materiale apărute prin ruperea malurilor și spălarea lor de apele mării, mai ales la Constanța, unde, după cum nota W. Knechtel în 1915, pămîntul scos de la săparea de fundații și croirea de străzi noi în acei ani era aruncat „în mare, . . . nu departe de vechile băi ale orașului. . .”³. În sfîrșit, originea dobrogeană și cu preponderență constănțeană a pieselor care ne interesează aici este certificată, din nou, de biograful lui M. C. Sutz, C. Moisil, de la care aflăm de asemenea că numismatul și-a constituit colecția mai ales în perioadele destul de îndelungate de ședere la Constanța, unde își avea reședința preferată, și de unde provin cu siguranță și sigiliile prezentate în rîndurile de mai jos⁴.

★

1. THEODORUS, PRIMISINGULARIS

Sigiliu din plumb cu marginea teșită și știrbită la extremitățile canalului pentru șnur. Are inscripții pe ambele fețe. Literele sînt în parte tocite, mai ales pe revers. Diametrul total : 21 mm ; diametrul cîmpului : 16 mm (fig. 1,1).

¹ Inv. nr. 34/106, 34/18 și 34/21, în ordinea prezentării. Aducem mulțumiri și pe această cale dr. Octavian Iliescu pentru a ne fi înlesnit accesul la aceste sigilii în Cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei R. S. România.

Prezentul studiu a rezultat din transformarea textului comunicării pe care am susținut-o în Institutul de Arheologie din București la 19.III.1982.

² H. Metaxa, BCMI, 8, 1915, p. 4—5, n. 2 (extras).

³ W. Knechtel, BSNR, 12, 1915, 24, p. 3 (extras).

⁴ C. Moisil, Balcania, 4, 1941, p. 479—502, passim și în special p. 486 și urm. Studiile care, mai recent, au reluat sistematic piese din colecția de sigilii confirmă această origine : I. Barnea, RESEE, 7, 1969, 1, p. 21—33 ; idem, SCN, 8, 1984, p. 95 ș.a.

Avers : inscripție în două rînduri, *THEO/DORO*.

Revers : inscripție în trei rînduri, *PRIM[O]/SINGU/LARI*.

Theodoro primosingulari.

După caracterele epigrafice avînd același duct cu cele întîlnite pe sigilii începînd cam din timpul lui Iustinian pînă în secolul al VII-lea⁵, sigiliul nu poate fi datat mai devreme de a doua jumătate a secolului al VI-lea. Totodată, datarea tîrzie, înclinînd chiar spre începutul secolului al VII-lea, este confirmată de un examen statistic făcut de noi pe sigiliile din categorii apropiate din catalogul citat mai sus⁶. Dealtfel, însăși titulatura de *singularis* este specifică mai ales imperiului tîrziu, iar cu prefixul de prioritate în cadrul rangului (care nu cere explicații suplimentare), încă neatestat. În categoria respectivă intrau inițial militarii repartizați ofițerilor superiori și care erau utilizați de aceștia ca un fel de ordonanțe ; ei serveau în oficiul prefectului pretoriului. Ca rang, *singularis praefecti praetorio* era subordonat unui *tesserarius*, iar un *singularis* al tribunului unei cohorte pretoriene sau urbane, unui *beneficiarius*⁷. În cazul de față sînt însă de avut în vedere structurile din imperiu mai tîrzii ale organizării birocratice a serviciului civil, în cadrul căruia *singulares* reprezentau corpuri de trupă de pe lîngă *officium*-ul obișnuit al legatului⁸. Deci, *Theodorus*, în calitate de prim *singularis*, va fi fost un funcționar destul de important, probabil al oficiului guvernatorului provinciei, cel mai devreme în a doua jumătate a secolului al VI-lea. Notarea unui asemenea rang rămîne, pînă acum, unică pe teritoriul Dobrogei.

2. THEODORUS SIRICIUS

Sigiliu din plumb de același tip cu precedentu ; are marginea țesită și destul de mult știrbită de trei rupturi, dintre care două la extremitățile canalului pentru șnur și a treia lateral ; este fisurat în partea de sus (dreapta față de avers). Are legende în latinește pe ambele fețe, cu litere inegale și în parte tocite. Diametrul total : 20 mm ; diametrul cimpului : 16 mm (fig. 1,2).

Avers : inscripție în trei rînduri, cu litere neregulate, *THEOD/
/OROSI/RICIO* ;

Revers : inscripție în trei rînduri, cu litere neregulate,

■ ILE/N.T·I/IARY •

Theodoro Siricio silentiari(o).

A doua jumătate a secolului al VI-lea — începutul celui următor.

Numele de *Siricius* al acestui *Theodorus* mai apare și pe sigilii din alte zone ale imperiului, în colecția Vaticanului de pildă, tot în cazul unui funcționar⁹, și pare să precizeze originea — *Siricae* din Cappadocia¹⁰ —

⁵ G. Zacos, A. Vegliery, *Byzantine Lead Seals*, Basel, 1972, nr. 2, 30—32, 35, 286, 287, 292, 331—333, 533a, 807, 929 ș.a. Unele dintre aceste sigilii depășesc chiar secolul al VII-lea, după a cărui jumătate forma anumitor litere începe să se schimbe (mai evident *a*).

⁶ *Ibidem* : un examen statistic, desigur cu caracter de eșantion, pe care l-am întreprins pe acest catalog, confirmă datarea propusă.

⁷ Fiebiger, în *RE*, IIIA, 1929, col. 237.

⁸ A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284—602*, Oxford, 1964, II, p. 563.

⁹ V. Laurent, *Les sceaux byzantins du Médaller Vatican*, Città del Vaticano, 1962, p. 246, nr. 283 (monogramatic).

¹⁰ W. Ruge, în *RE*, IIIA, 1929, col. 309.

a purtătorului lui. Or, pentru componența structurilor administrative și militare din epoca imperiului târziu, prezența cappadocienilor nu este, cum se știe, deloc surprinzătoare, ci un fapt destul de frecvent. În privința funcției lui *Theodorus Siricius*, aceea de *silentiarius*, se știe că această categorie, atestată între secolele IV—X și rezervată mai curînd civililor, însemna funcția de menținere a ordinii la palat în prezența împăratului¹¹. Atribuțiile unor asemenea funcții au ajuns să fie mai clar stabilite odată cu reorganizarea sub Diocletian și mai ales sub Constantin cel Mare a Curții, mai precis a lui *sacrum cubiculum* din al cărui corp *silentiarii* făceau parte¹². Însuși Anastasius a fost, înainte de a ajunge împărat, un *silentiarius*¹³. Este de presupus că și acest eveniment ar fi de alăturat motivelor care l-au determinat mai târziu pe Iustinian să subordoneze respectivul corp de gardă lui *praepositus sacri cubiculi*, așa cum remarcase mai întîi E. Stein¹⁴, pentru o mai mare securitate și din acea direcție a tronului.

Sigilii cu personaje deținînd titlul de *silentiarius* sînt foarte rare; în publicațiile de specialitate mai există unul din aproximativ aceeași perioadă, dar bilingv și avînd numele și titlul la genitiv¹⁵.

3. ZOILOS

Sigiliu din plumb monogramatic, foarte bine conservat, cu legende pe ambele fețe. Diametrul total: 23 mm; diametrul cîmpului: 18 mm (fig. 1,3).

Avers: monogramă cruciformă cu litere grecești foarte ușor de distins, în relief pronunțat, înscrisă într-un cerc simplu, și el în relief: Z în dreapta, H în stînga, ω suprapune un Λ jos, δ sus;

ZωΗΛ δ (= Ζωήλου).

Revers: un cerc în relief mai rău păstrat decît pe avers încadrează o inscripție din două rînduri cu litere latine în relief:

ZO/ILO

Un sigiliu aproape identic, executat probabil cu același tipar și datat la sfîrșitul secolului al VI-lea, există în culegerea Zacos-Veglery citată mai sus¹⁶.

★

Așa cum rezultă din prezentarea de față, anumite caracteristici epigrafice întîlnite la o serie mare de sigilii apar în cursul secolului al VI-lea, mai ales în ultima parte a lui, și sînt specifice și secolului al VII-lea, unele

¹¹ C. Capizzi, *L'imperatore Anastasio I*, Roma, 1969, p. 65—68 și 150, urmîndu-l pe Procopius, *Bell. Pers.*, II, 21, 2; R. Guiland, *Recherches sur les institutions byzantines*, Berlin/Amsterdam, 1967, II, p. 115 și 220; N. Oikonomidès, *Les listes de présences byzantines des IXe et Xe s.*, Paris, 1972, p. 296, s.v.; R. Rémondon, *La crise de l'Empire romain*, Paris, 1964, p. 138.

¹² O. Seeck în *RE*, IIIA, 1929, col. 57—58; C. Capizzi, *op. cit.*, p. 65—66; R. Rémondon, *loc. cit.*

¹³ C. Capizzi, *loc. cit.*

¹⁴ E. Stein, *Histoire du Bas Empire*, Paris, 1959, II (note), p. 470, n. 79.

¹⁵ G. Zacos, A. Veglery, *op. cit.*, nr. 328.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 571 (pl. 64).

dintre ele continuând pînă prin secolul al IX-lea. Notăm dintre acestea : $U = A$; $\delta = D$; ϵ semilunar ; \bar{S} , $\zeta = G$; $h = H$; $\delta = OY$ (la inscripții grecești) ; ς , $\beta = S$; τ , S întors = T ; $U = Y$; ș.a. ;

Astfel, în situații mai puțin edificatoare, anumite semne pot fi confundate — în special a cu u și cu y (i) — ceea ce s-a și întîmplat, cum se va vedea mai jos, în cazul unor inscripții pe piatră. Este de asemenea specific perioadei (în special sec. VI—VII) și bilingvismul, nu numai pe sigilii diferite contemporane circulînd în zona balcanică, dar chiar și pe aceleași sigilii, așa cum se întîmplă dealtfel și cu unele inscripții. În privința acestora din urmă, caracterele epigrafice rămîn în general ceva mai în urma celor de pe documente oficiale, ca sigiliile. Inscripțiile încep să adopte pe plan provincial unele dintre respectivele trăsături ale scrierii tîrzii, din cît se poate observa urmărind datarea descoperirilor din Dobrogea unanim acceptată de cercetători, aproximativ la limita dintre secolele VI și VII. Este și momentul în care devine specifică, în același sens, preluarea cursivelor în grafia lopicizilor vremii.

Exemplul cel mai elocvent în această direcție a evoluției îl constituie, între altele, inscripția de pe crucea descoperită mai demult la Lazu (jud. Constanța, fig. 2,1), importantă nu doar formal, ca tip de piesă sculptată aflată abia la începutul unei cariere milenare, dar și ca monument interesant de limbă latină tîrzie, comună unei arii provinciale mai largi. Cu atît mai mult este deci extrem de importantă lectura corectă a unor asemenea inscripții.

În lumina lecturii sigiliilor mai sus examinate, precum și a corijărilor aduse de unii specialiști, pe rînd, inscripția de la Lazu poate dobîndi o lectură nouă, conformă cu realitatea. Astfel, în 1976¹⁷, inscripția era citită astfel :

†*ots(sa) ec sunct ΓGeo(r) | γgi. Conservu(s) ser/vo tuo Georgio fi/lio Murini†*

cu traducerea : „Oasele sînt ale lui Gheorghe. Cel de o credință cu el (a pus această cruce în amintirea) robului tău (Doamne) Gheorghe, fiul lui Murinus”.

Inscripția figurează și în culegerea de monumente paleocreștine apărută cam în aceeași vreme¹⁸, cu lectura :

†*Os(sa) ec sunct Geo(r) | gi. Conserva ser/vo tuo Georgio fi/lio Murini†*
tradusă astfel : „Aici sînt oasele lui Gheorghe. Păstrează (Doamne) pe sclavul tău Gheorghe, fiul lui Murinus”.

Într-o recenzie la culegerea alcătuită de Em. Popescu, V. Beșevliev, cunoscutul epigrafist bulgar, făcînd o serie de observații, nu toate la fel de întemeiate, nota în cazul inscripției de la Lazu : „Este greșit descifrată : la început, după O nu este cruce, ci prescurtare ; $u = A$ și nu U (r. 1 după S , 2 după V și 4 după M). În r. 1 este I și nu Γ . La începutul r. 2, R. . . ” În consecință, textul :

†*Os(sa) ec sancti Geo/rgi conserv(ata) a ser/vo tuo Georgio fi/lio Ma-rini†* ; (conserv- poate fi și -antur)¹⁹.

¹⁷ Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din sec. IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, nr. 52 (mai jos, IGLR).

¹⁸ I. Barnea, *Les monuments paléochrétiens de Roumanie*, Città del Vaticano, 1977, nr. 61 (mai jos, MPR).

¹⁹ V. Beșevliev, *Arheologhija*, Sofia, 19, 1977, 2, p. 69—72.

O altă recenzie, datorată lui N. Duval, care cunoștea cele două ediții dar nu și recenzia mai sus citată, aducea o serie de modificări, restituind lectura :

†*D(eus)s* (sau *D(ominu)s*) et sancti Georghi. Conserva ser/vo tuo Georgio filio Marini†.

În prima parte, crucea mai mică după *D* este un semn de benedicție și prescurtare de *nomina sacra* totodată, formula de început avînd, prin analogie cu inscripții frecvente în nordul Africii, binecunoscute de autor, semnificația : *de donis Dei et Sancti N*²⁰. Rezultă traducerea :

„†Dumnezeu și ale sfintului Gheorghe, ferește pe sclavul tău Gheorghe, fiul lui Marinus†”.

În aceste condiții, ultima lectură fiind și cea mai corectă, N. Duval avea dreptate să vadă în crucea de la Lazu o inscripție cu caracter votiv și nu funerar, după cum, sîntem convinși, este cazul și cu celelalte cîteva cruci fragmentare, relativ contemporane și asemănătoare ca formă, descoperite tot în Dobrogea și reluate în ambele culegeri citate mai sus²¹.

Așa de pildă, din aceeași categorie va fi făcut parte cu siguranță o cruce din marmură al cărei fragment, descoperit la Constanța, păstrează pe ambele fețe resturi de inscripții²² (fig. 2,2) :

[φως] Ζω[Η]

dispusă cruciform, și pe cealaltă față,

Georgii

unde, în rîndul păstrat întreg se disting mult mai clar decît în prima inscripție cîteva dintre caracterele scrierii tirzii deja ilustrate. În plus, alte două litere, necomentate de editori sau de recenzenții lor, s-au păstrat din inscripția perpendiculară pe cea abia transcrisă și care se desfășura pe brațul vertical al crucii : prima literă clar vizibilă de sus nu poate fi, potrivit tipologiei mai sus notate, decît *T* (*S* în *IGLR*), iar sub ea se află un *I*. Deci, lectura completă a ceea ce se mai vede din inscripție trebuie să fie :

[*Sanc*]ti *Georgii*.

Dacă pe brațul stîng lipsă se va fi citit *Deus et* sau *Dominus et* (prin analogie cu inscripția precedentă) sau o altă formulă, încă este greu de stabilit.

Se constată, pe de altă parte, că, la un număr încă restrîns de asemenea monumente votive, două sînt cu siguranță legate de cultul sfintului Gheorghe, în a cărui arie de răspîndire va fi intrat și teritoriul Dobrogei încă în secolele VI—VII, împreună cu răsăritul Iliricului Oriental, spre deosebire de apusul acestuia (pînă în sud, în zona Salonicului), unde în aceeași perioadă dominant era cultul sfintului Dumitru²³. Fără a avea deocamdată nici un alt indiciu decît cel de mai sus și tipologia relativ clară a aces-

²⁰ N. Duval, *Revue Archéologique*, 1980, 2, p. 313—340 ; pentru inscripția de pe cruce p. 318—319 ; recenzia se referă și la volumul lui I. Barnea, *Christian Art in Romania*, București, 1979 (vol. I).

²¹ *IGLR*, 49 = *MPR*, 35 ; *IGLR*, 50, 91 și 94 = *MPR*, 51 ; *IGLR*, 95 = *MPR*, 52. În discuțiile purtate în urma raportului lui I. Barnea, *L'épigraphie chrétienne de l'Illyricum Oriental*, apărut în *Actes du Xe Congrès International d'Archéologie Chrétienne*, Thessalonique, 1980, 28.IX—4.X, vol. I, Città del Vaticano — Thessalonique, 1984, p. 631—678, N. Duval considera votive toate aceste cruci din Scythia (Minor) ; *loc. cit.*, p. 681.

²² *IGLR*, 49 = *MPR*, 35.

²³ În aceeași arie, imediat spre sud, sf. Gheorghe mai apare în același timp la *Marcianopolis* : V. Beșevliev, *Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien*, Berlin 1964, nr. 83. Pentru aceste arii culturale v. nota următoare.

tor crucei, se poate presupune că și alte două dintre fragmentele de crucei cunoscute din Dobrogea puteau purta pe una din fețe același nume de sfânt militar invocat în celelalte două abia comentate.

Revenind aici, pe scurt, la ariile de răspindire ale celor două culte, remarcăm cu acest prilej că documentele epigrafice reluate în prezentul studiu asigură o datare mult mai timpurie decît cea cunoscută pînă de curînd a „coridorului cultural”²⁴ în care era preferat sfîntul Gheorghe. Era și firesc de altfel ca aceste două culte de sfinți militari să fi apărut și să se fi dezvoltat concomitent, iar documentația prezentată aici este cît se poate de elocventă în acest sens, asigurînd paralelismul cronologic încă de la începuturi. Aceasta în condițiile în care, pentru epoca respectivă, un atare paralelism era mai degrabă presupus, pornind de la datele mai concrete din aria apuseană și sudică a Iliricului Oriental. Dacă se adaugă și prezența la *Dinogetia* a unei crucei din bronz (pandantiv ?) cu reprezentarea însoțită de inscripție a aceluiași sfînt din sec. XI—XII²⁵, pe lângă alte cîteva din alte așezări care i-ar fi putut fi dedicate dar încă neclar definite, imaginea cronologică și geografică a zonei amintite se completează din punctul de vedere menționat mult mai convingător decît pînă nu demult.

Trebuie adăugat aici, înainte de a încheia, în favoarea opțiunii pe care am exprimat-o pentru crucei votive și nu funerare, că obiceiul de a pune monumente funerare cruciforme decupate în piatră apărea abia în secolul al VII-lea (cel mai devreme de la sfîrșitul celui precedent), fără a avea o răspindire prea largă și nici rapidă. Exemplarele, puține la număr, cunoscute pînă acum provin doar din zona Constantinopolei²⁶ și nu din provincii, care de obicei sînt mai conservatoare. În ceea ce ne privește, cele cîteva monumente cruciforme de la sfîrșitul secolului al VI-lea și începutul celui de-al VII-lea descoperite în Dobrogea nu mai comportă nici un dubiu: ele sînt toate votive, inclusiv prima comentată mai sus, și, prin datarea lor tîrzie, se situează pîntre ultimele și cele mai importante documente epigrafice ale limbii latine la Dunărea de Jos²⁷.

În sfîrșit, se remarcă din nou documentarea sigură a unor prezențe greco-orientale (e.g. *Marinus*) în provincia Scythia pînă spre sfîrșitul existenței acesteia. Acestea erau, precum se vede, romanizate sau, oricum, aflate într-un asemenea mediu devreme ce inscripția era redactată în limba

²⁴ R. Theodorescu. *Despre „coridoarele culturale” ale Europei de S—E*. Memoriile secției de științe istorice a Academiei R. S. România, seria a IV-a, tom 7, 1982, p. 17—19, unde și bibliografia problemei. În acel moment, așa cum se știe și cum de altfel rezultă și din textul de față și din cel citat, doar pentru sf. Dumitru exista o documentație mai completă. Același autor presupune și o transferare a cultului cavalerului trac — v. și asemănarea iconografică — în cel creștin al sf. Gheorghe (p. 17, unde se reia și ideea paralelismului, în același sens, cu un alt eventual transfer din aria apuseană, cavalerii danubieni — sf. Dumitru). După părerea noastră, chiar și refolosirea, în cursul evului mediu, atestată pe teritoriul Bulgariei (și observată de noi cu prilejul unei călătorii de studii în 1977), a unor plăcuțe cu cavalerul trac în chip de icoane ale sf. Gheorghe — uneori reliefurile fiind adaptat corespunzător prin vopsire — nu poate constitui o dovadă a acestui transfer, întrucît transformarea este, în toate cazurile, de dată mult prea tîrzie pentru a justifica o legătură directă.

²⁵ I. Barnea, în *Dinogetia*, I, București, 1967, p. 364 și 366, fig. 192. 15: *IGLR*, 261.

²⁶ M. I. Γεδεών, *Βυζαντινὸν ἐορτολόγιον*, Constantinopol, 1899, p. 79—80.

²⁷ Vom reveni cu alt prilej asupra unor chestiuni de limbă mai speciale pe care aceste inscripții le pun, și care, pentru moment, nu se rezolvă mulțumitor prin studiile de specialitate apărute pînă acum.

latină, și însuși sfântul militar, originar tot din Orient, și anume din Cappadocia, purtând nume de origine greacă, era la rindul lui adaptat latinei târzii.

SCEAUX ET INSCRIPTIONS DE LA DOBROUDJA

(VIe – VIIe s. de n.è.)

RÉSUMÉ

La comparaison de l'écriture des légendes de trois sceaux en plomb inédits de Constantza et des inscriptions sur des croix découpées en pierre de la Dobroudja datant de la même époque, aide à mieux préciser pas seulement la datation des deux catégories de monuments mais aussi d'assurer la lecture des inscriptions.

1. Sceau en plomb avec la légende (fig. 1,1) : av. : *Theo|doro* ; rv. : *prim[o]/singul|ari*
2. Sceau en plomb avec la légende (fig. 1,2) : av. : *Theo|doro Si|ricio* ; rv. *βι|λε|n. τ ι|ιary (o)*
3. Sceau en plomb (fig. 1,3) avec la légende monogrammatique de l'av. : Ζωήλου et latine du rv. : *Zo|ilo*.

On reconnaît une série de mêmes caractères épigraphiques dans l'inscription latine de la croix de Lazu (fig. 2,1) dont la lecture est celle restituée par N. Duval (n. 20) : †*D(eu)s* (ou *D(ominu)s*) *et sancti Geo|rgi. Conserva ser|vo tuo Georgio fil|io Marini*†. Dans le même esprit, on pourrait compléter l'inscription latine d'une autre croix (fig. 2,2) : [*Sanc*]ti/*Georgii*.

Par conséquent, la croix de Lazu doit être votive et, avec elle, toutes les autres découpées, découvertes en Dobroudja jusqu'à présent. C'est à peine au commencement du VIIe s. que les croix découpées au caractère funéraire sont attestées premièrement à Constantinople, donc trop tard pour que l'habitude puisse pénétrer dans une province en train d'être abandonnée.

Pour ce qui est du culte de St. Georges, il est intéressant à remarquer sa présence dans la province de Scythie, dont la population se rattache déjà à l'époque à la zone de l'est de l'Illyricum Oriental, pendant que, du côté ouest de la région, c'est le culte de st. Démétrios qui était le plus répandu. Pour la Dobroudja, ce sont les plus anciens monuments pour le culte de st. Georges, en assurant ainsi le parallélisme chronologique avec le culte de l'autre saint militaire, répandu de Thessalonique à Sirmium. En même temps, les inscriptions sont très importantes comme derniers documents épigraphiques du latin de la Dobroudja, datés le plus tard au commencement du VIIe s.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. Sceaux : 1. de *Theodorus primisingularis* ; 2. de *Theodorus Siricius* ; 3. de *Zoilus*.
Fig. 2. Inscriptions : 1. de Lazu ; 2. de Constantza.